

Dr sc dr med. Aleksandar S. Nedok
naučni savetnik Medicinskog fakulteta u Beogradu (u penziji)

LEKARI JEVIJEJI U SRPSKOM ZDRAVSTVU XIX I RANOG XX VEKA

Mojim školski drugovima Jevrejima, đacima Prve muške beogradske gimnazije, žrtvama nacističkog pogroma, u pomen.

Jevreji su u Srbiji bili poznati još u doba srednjovekovne nemanjičke države; oni se spominju u kraljevskim hrisovuljama.¹ U doba turske vladavine, kada su na prelomu XV i XVI veka prognani iz Španije i Portugalije, najveći deo se rasuo širom Osmanskog carstva, pa i po srpskim zemljama, baveći se uglavnom sitnom trgovinom i zanatstvom. Tu su dočekali i srpske ustanke i autonomiju, prelazeći u Srbiju i iz susednih turskih oblasti.

Miloševa Srbija, stekavši unutrašnju autonomiju, u prvo vreme nije imala nijednog školovanog lekara, već je lečenje bilo u rukama narodnih vidara ("hećimi") i putujućih epirskih Grka - iscelitenja ("kalojatri").²

Prvi diplomirani doktor medicine, Napolitanac - karbonar dr Vita Romita pojavio se u Beogradu 1821. godine, u pratnji turskog guvernera Abdurahman-paše, a kasnije je prešao u Miloševu službu. O njegovom radu sačuvano je dosta dokumenata u arhivi Knezeve kancelarije.³ Posle njega u Srbiju dolaze lekari raznih nacionalnosti.

Jevreji u srpskom sanitetu XIX veka.

Deleći sa domaćim stanovništvom siromaštvo i neobrazovanost španski Jevreji - Sefardi nisu dali iz svojih redova nijednog lekara do poslednje decenije XIX veka. Skoro svi Jevreji lekari koji su delali u Srbiji pripadali su istočnoj - aškenaskoj grani, dolazeći najvećim delom iz susedne Austrije ili iz Rusije.

Prvi Jevrejin u srpskoj službi bio je, po svoj prilici, magistar hirurgije Moric Fidler, prethodno "podlekar u austrijskim vojnim bolnicama"; on je 4. septembra 1839. postavljen za štabs-hirurga u ondašnjoj vojnoj bolnici u Beogradu, da posle dvogodišnje službe, umre u oktobru 1841.⁴

Od Lindenmajera, savremenika i sanitetskog istoričara, saznajemo za sledeća lica jevrejske nacionalnosti koja su do 1850. godine boravila u Srbiji:⁵

1846. Magistar hirurgije Mojsije Majer dobija pravo privatne prakse u Beogradu, ali je "posle kratke i obećavajuće aktivnosti umro".

1847. Magistar hirurgije Emanuel Kon radi u Beogradu kao privatni lekar. "Posle nekoliko godina prešao je u tursku službu."

Iste godine magistar hirurgije Jozef Štraser, rodom iz Sent Andreje kod Budima, dobija državnu službu kao okružni hirurg u Zaječaru, ali je već iduće godine napušta "na lični zahtev".

1848. Iz Galicije dolazi dr Herman Landau, "koji će se u Beogradu ustaliti".

1849. Dr med. Sigmund Rot dobija pravo privatne prakse u Beogradu.

1850. Dolaze dve lekara - dr Vilhelm Rotcigal i dr Adam Fleš. Posle nekoliko godina dr Rotcigal odlazi u Jerusalim, na poziv Rotšildove fondacije i tamo uskoro umire.

1854. Dolazi prvi Jevrejin čiju smo kondukt-listu pronašli, 6 patron hirurgije Moric Gartenberg, rodom iz Drohobiča, koji sledeće dve godine radi kao lekar "Rudarskog društva Majdan-Pek", a potom prelazi u Beograd, dobivši pravo privatne prakse. Do dolaska u Srbiju službovao je po Turskoj od 1838. godine.

1862. Dolazi dr Samuilo Pops lekar koji će ne samo u medicini već i uopšte u ondašnjem srpskom društvu ostaviti duboke tragove. Rođen je 1837. u Lavovu, gde završava gimnaziju i medicinske studije. Posle kraćeg službovanja u beogradskoj Duševnoj bolnici ("Zavedenije za s'uma sišavše"), bio je opštinski lekar u Čacku i Paraćinu, a zatim do smrti u Beogradu. Bio je dugogodišnji predsednik Jevrejske opštine i Sirotinjskog fonda, jedan je od osnivača "Srpskog Sokola", učesnik je Srpsko-turskih (1876, 1877/1878) i Srpsko-bugarskog (1885) rata, rezervni kapetan I klase, nosilac više odlikovanja (Takovski krst V reda, Medalja za revnosnu službu, Spomenice ratova). Umro je u Beogradu 17.juna 1914.7

1867. Dr Moric Pozner, rođen 1836. u Budimpešti, medicinu studirao u rodnom gradu i Beču, bio je dugogodišnji opštinski i sreski lekar u Smederevskom okrugu, učestvovao je u oba srpsko-turska i u srpsko-bugarskom ratu. Od 1886. ga nema u Šematizmima.8

1868. Dr Leopold Levi, rođen 1834. "u Moravskoj", medicinu završio u Beču, bio varoški lekar u Jagodini i Smederevu, učesnik oba srpsko-turska rata, verovatno umro 1885, jer "nije najzdraviji".9

1869. Dr Bernhard Pas (od 1871. pokršten i promenio ime u Milan V. Milovanović), rođen 1840. u Pšemislu, medicinu završio u Beču. Pri podnošenju molbe za službu, uz ostale dokumente "podneo je svedočanstvo da je obrezan". Bio je lekar "Rudarskog društva Majdan-Pek", sreski lekar u Vitkovu, Brzoi Palanci i (najduže) Velikom Gradištu, gde je i umro 22 marta 1912. Učesnik je oba srpsko-turska i Srpsko-bugarskog rata, rezervni kapetan I klase, nosilac "Takovskog krsta" V reda i Spomenice ratova. Za sobom je ostavio brojno potomstvo (šestoro dece), koje se utopilo u srpski narod.10

1872. Dr Lajb-Izrael (Leon) Šnekendorf (od 1888. pokršten i promenio ime u Ljubomir Selaković), rođen 1842. u Drohobiču, radio kao lekarski pomoćnik u Čacku i Šapcu, dok nije uštedeo potrebnu svotu da diplomira u Marburgu. Bio je lekar srezova Posavskog, Kolubarskog, Nišavskog i Svrliškog, uvek sa odličnim službenim ocenama. Učestvovao je u oba srpsko-turska rata u maju 1885. stupa u vojsku u činu kapetana II klase i, kao trupni lekar, učestvuje u Srpsko-bugarskom ratu, a zatim nastavlja vojnu službu u Nišu, Knjaževcu i Leskovcu, zatim ponovo u Nišu, napredujući do čina potpukovnika, u kome je, bolestan, penzionisan 1909. godine, da već sledeće umre, 20. decembra. Odlikovan je "Takovskim krstom" V i IV reda, Ordenom "Sveti Sava" V reda i Spomenicima ratova.11

1874. Magistar hirurgije Jakov Varhaftig, lekarski pomoćnik u bolnici u Kruševcu, kasnije sreski lekar u Knjaževcu, učesnik oba srpsko-turska rata, odlikovan "Takovskim krstom" V reda.12

Patron hirurgije Hajnrih Morgenštern, rođen 1832. u mestu Volkovci (Ugarska), školu završio u Budimpešti, sedam godina služio u austrijskoj vojsci, bio lekarski pomoćnik u bolnicama u Užicu i Knjaževcu, učestvovao u oba srpsko-turska rata kao ugovorni potporučnik.13

1877. Dr David Rozenberg, "reformisani Izraelit", rođen u mestu Dobra (Neuhaus) u Ugarskoj, medicinu završio u Beču. Učestvuje u II srpsko-turskom ratu 1877/1878. kao ugovorni potporučnik, potom lekar sreza Brzopalanačkog, pa 1822/1884. aktivni sanitetski kapetan II klase, zatim lekar srezova Posavskog, Takovskog, Lepeničkog, Moravskog, Požeškog, Svrliškog i Šabačkog, učestvuje kao rezervni oficir u Srpsko-bugarskom ratu 1885, 1893. je kapetan I klase, 1897/1898. upravnik vojne bolnice u Šapcu, gde i umire kao penzioner 26. juna 1900.14

1881. Dr Avram Mandelbaum, rođen 1848. u Carigardu, medicinu završio u Minhenu. Do 1883. radi u Pirotskoj bolnici, a zatim prelazi u vojnu službu i kao sanitetski poručnik učestvuje u Srpsko-bugarskom ratu. Od 1894. je nastanjen u Čupriji, gde radi kao bolnički, opštinski i privatni lekar. Umro je u Beogradu 1909. godine. Njegov sin Evgenije bio je vojni apotekar.15

1883. Dr Leo Dajč, rođen u Beču 1838. godine, gde je završio studije medicine i radio 10 godina u Opštoj bolnici. U Srbiji je do 1889. bio lekar srezova Rađevskog i Vranjskog, a potom je verovatno otišao iz nje. Učestvovao je u Srpsko-bugarskom ratu kao šef privremene vojne bolnice u Vranju.16

1884. Dr Simon Mošković, rođen u Odesi oko 1855, medicinu verovatno završio u Rusiji. Nekoliko meseci radi kao mlađi lekar u bolnici u Čačku, a zatim prelazi u vojnu službu kao sanitetski poručnik, 1885. učestvuje u Srpsko-bugarskom ratu i u vojsci ostaje do 1901, kada se vraća u Odesu, ali i dalje ostaje član Srpskog lekarskog društva.17

Iste godine dr Ludvig Sor je lekar Nišavskog sreza, sledeće učestvuje u Srpsko-bugarskom ratu, a 1889. verovatno odlazi iz Srbije.18

Dr Hajnrih Fridman je 1884. postavljen za lekara Temničkog sreza, sledeće godine učestvuje u Srpsko-bugarskom ratu, zatim je lekar srezova Golubačkog i Zviškog, kasnije nestaje iz Šematizma.19

1885. Dr Rubin Birer, rođen 1840. u Lavovu, medicinu studirao u Lavovu i Beču i potom, do dolaska u Srbiju, radio u tim gradovima. Od marta je sreski lekar u Vlasotincima, potom opštinski u Beogradu, učestvovao u Srpsko-bugarskom ratu. Godine 1887. se verovatno vratio u Austriju.20

1884-1886. Dr Samuilo Rozenfeld bio opštinski lekar u Užicu.21

1884-1918. Doktor Samuilo Poper, rođen u okolini Bratislave. 26 godina služio u srpskoj vojsci kao poručnik, učestvovao u ratovima: Srpsko-bugarskom, balkanskim i I svetskom. Umro 1918. od sepse. Jedno od njegove dece, pod posrbljenim imenom (Aleksandar Marković), bio vojni lekar, učestvovao u balkanskim i I svetskom ratu i napredovao do pukovničkog čina.22

1886-1889. Dr Ilija Rozneštajn bio sreski lekar Moravski.23

1887-1891. Dr Isidor Kon bio opštinski lekar u Požarevcu.24

1886-1887. Dr Samuilo Reti bio je odgovorni kapetan II klase, a 1888-1889. lekar Jaseničkog sreza.25

1888-1889. Dr Simon Šenbaum bio je ugovorni kapetan II klase.26

1889. Dr Bernhard Vajsfogel (kasnije pokršten u Belić) bio lekar sreza Takovskog, kasnije se nastanio u Beogradu. Učesnik je oba balkanska i I svetskog rata, rezervni kapetan I klase.27

1891-1915. Dr Avram Josif Vinaver, rođen u Varšavi, gde je završio studije medicine. Bio dugogodišnji bolnički i privatni lekar u Šapcu, doneo u Srbiju prvi privatni rentgen-aparat. Učesnik je balkanskih ratova i I svetskog rata, rezervni major, umro 24. jula 1915.28

1896. Dr Jakov Brik, rođen 1867. u Hersonu (Rusija), od dolaska u Srbiju do kraja službovanja aktivni je sanitetski oficir, učesnik balkanskih ratova i I svetskog rata, napredovao do pukovničkog čina, umro posle 1920.29

Verovatno su jevrejskog porekla dva lekara koja su došla iz Rumunije - dr Sigmund (kasnije pokršteni Dragoljub) Šraga i dr Berman (pokršteni Božidar) Zanft:

Dr Sigmund - Dragoljub Šraga, rođen u Galcu, 1866. medicinu i specijalizaciju za bolesti uha, grla i nosa završio u Beču. Godine 1893. dolazi u Beograd i osniva prvo odeljenje za pomenute bolesti u Opštoj državnoj bolnici. Od 1905. privatni je lekar u Beogradu. Učesnik je balkanskih ratova i I svetskog rata, 10. avgusta 1915. kao aktivni major, umire od popuštanja srca. Odlikovan je "Takovskim krstom" V reda, ordenom "S. Sava" IV reda, "Medaljom milosrđa", "Medaljom za revnosnu službu".30

Dr Berman - Božidar Zanft, rođen je 1864. u Jašiju, medicinu i specijalizaciju bakteriologije završio u Beču, u Srbiju došao kao mlad lekar 1888. godine i stupio u vojnu službu, radeći i u Zaječaru i Nišu, gde je bio upravnik vojne bolnice i referat saniteta Moravske divizije. Godine 1915. godine zarazio se pegavcem i 21. februara umro u Nišu, u činu sanitetskog majora.31

Ovim se završava plejada lekara Jevreja koji su u Srbiju došli iz drugih zemalja. Na scenu stupaju domaći Jevreji sefardske grane, srpski državljani i dobri rodoljubivi, koji su sebe nazivali "Srbima Mojsijeve vere".

Lekari poslednje decenije XIX i prvih decenija (do 1918) XX veka.

U poslednjoj XIX veka javlja se prva grupa srpskih Jevreja:

1895. Dr Avram Farki(ć), rođen u Beogradu 1866, dugogodišnji je beogradski lekar, rezervni oficir Srpske vojske, prošao oba balkanska rata i I svetski rat, napredovao do potpukovničkog čina.³²

1896. Dr Simon Farki, rođen u Beogradu 1862, rezervni oficir, verovatno umro pre ratova.³³

1897. Dr Maksim Selaković, sin dr Ljubomira Selakovića (alias Lajb Šnekendorf), rođen je 1870, rezervni oficir, učesnik sva tri rata, ostao 1915. u Srbiji po naređenju Vrhovne komande, major.³⁴

1897. Dr Aleksandar Pops dragić, sin dr Samuila Popsa, rođen je u Beogradu 1864, medicinu završio u Beču, gde je specijalizovao bolesti usta i zuba, učesnik sva tri rata, rezervni major, nosilac više odlikovanja (orden "Sveti Sava" V i IV reda, Srebrna medalja za revnosnu službu, Krst milosrđa). Umro je u Beogradu 1921.³⁵

1899. Dr Isak Rego - Hercog, rođen je u Beogradu 1870, medicinu završio u Beču, dugogodišnji lekar u Šapcu, učesnik sva tri rata, rezervni major, umro od pegavca 1915.³⁶

Početakom XX veka, 1902, na medicinskoj sceni Srbije pojavljuje se verovatno najznačajniji i najveći među sinovima jevrejskog naroda, Srbin po rođenju i vokaciji, profesor dr Leon Koen. Rođen je u Beogradu 23. oktobra 1876, gde završava osnovno i gimnazijsko obrazovanje. Medicinu je studirao u Beču, a hirurgiju specijalizovao u Beogradu kod profesora dr V. Subotića, u Parizu i u Beču. Ceo svoj radni vek proveo je u Beogradu, u Opštoj državnoj bolnici, kasnije Hirurškoj klinici. Osnivač je srpske škole Urologije, slavan širom Evrope, profesor Medicinskog fakulteta, učesnik sva tri rata, rezervni pukovnik. Umro je 1947. Nosilac mnogih odlikovanja (odren "Sveti Sava" V, IV, III reda, orden "Beli orao" V i IV reda. Zlatna medalja za revnosnu službu.³⁷

1905. Aktivni sanitetski pukovnik dr Aleksandar S. Marković, sin doktoranda Samuila Popera, rođen je 1878. godine u Beču, gde je završio medicinu, od iste je godine (27. avgusta 1905), poručnik. Posle nekolino godina službe kao pukovinski lekar, specijalizovao je radiologiju (Beč) i potom radio u beogradskoj vojnoj bolnici. Učesnik sva tri rata (1912. trupni lekar, 1913. i 1914-1918. vojni radiolog u Beogradu i Solunu). Nosilac mnogih odlikovanja: orden "Sveti Sava" V i IV reda, orden "Beli orao" V i IV reda, Zlatna medalja za revnosnu službu, Krst milosrđa i dr.³⁸

1906-1912. Pojavljuje se plejada beogradskih Sefarda:³⁹

Dr Solomon Alkalaj, ginekolog, učesnik svih ratova, rezervni potpukovnik;

Dr Moša B. A. Alkalaj, lekar u Beogradu, učesnik ratova, potpukovnik, verovatno identična ličnost sa dr Bukus Alkalajom u nekim izvorima;

Dr David I. Albala, lekar u Beogradu, učesnik ratova, major,

Dr Solomon M. Azirel, učesnik ratova, kapetan I klase,

Dr Rafailo Alfandari, lekar u Požarevcu, učesnik ratova, major;

Dr Moric E. Buli, vrlo poznati bakteriolog beogradske opštine i Srpske vojske u svim ratovima, rezervni major;

Dr Bukić Pijade, poznati beogradski lekar pre i posle ratova, hirurg, učesnik Kumanovske i Oblakovske bitke, po naređenju Vrhovne komande u novembru 1915. predao bolnicu u Aleksincu;

braća Ruso. dr Menahem D., kapetan I kl., predao bolnicu u Peći, Haim D., do ratova sreski lekar u Donjem Milanovcu, u ratovima trupni lekar, rezervni major;

Dr Hugo S. Horovic, lekar u Beogradu, učesnik ratova, rez. major;

Dr Nisim M. Testa, tek diplomirani lekar, učesnik ratova, kapetan,

Dr Borivoje - Isak Beraha, lekar u Valjevu, učesnik ratova, kao rez. kapetan I klase ostao, po naređenju Vrhovne komande, u Valjevu da preda neprijatelju bolnicu sa rajenicima i bolesnicima; posle rata rez. major;

Dr Avesaj Rafailo Halevi, učesnik ratova, rez. kapetan II klase, jedini iz porodice domaćih Jevreja koji se "predao neprijatelju 11. novembra 1915".⁴⁰

Osim već navedenih aktivnih oficira Srpske vojske, uoči balkanskih ratova u službu su stupili u isto vreme:

dr Isak I. Eškenazi, iz ratova izašao kao major,

dr Josif H. Haim, iz ratova izašao kao major i

dr Moša G. Munk, iz ratova izašao kao major.

Najmlađi aktivni sanitetski oficir dr Natan A. Tajtacak, beogradsko dete, započeo je studije u Beču, prekinuo ih zbog učešća u balkanskim ratovima, studije završio 2. marta 1914, dobio poručnički čin i mesto u garnizonskoj ambulanti u Skoplju. U ratu, 1914/1915, bio je trupni lekar VIII pešadijskog puka I poziva, s kojim je učestvovao u borbama. Razbolevši se od pegavog tifusa, umro je 21. marta 1915. u Požarevcu u svojoj 27. godini (rođen 2. oktobra 1888), a sahranjen na beogradskom jevrejskom groblju. Odlikovan je Srebnom medaljom za revnosnu službu, Medaljom Crvenog krsta i Krstom milosrđa.⁴¹

Lekari stranci u srpskoj službi

Uprkos postojećem domaćem kadrovu, u Srbiji se osećao nedostatak lekara, pa su u službu i dalje primani strani državljani, pogotovo posle balkanskih ratova.

Uoči balkanskih ratova u Kraljevini Srbiji bilo je samo 370 lekara, od kojih je ratnim rasporedom angažovano 296.⁴²

Kada je 1914. godine počeo Prvi svetski rat, u Srbiji je bilo 445 domaćih lekara, od toga 89 aktivnih sanitetskih oficira. Država je iz inostranstva angažovala još 150 lekara.⁴³ Osim njih, u Srbiji su delale mnoge strane misije.

Stravična epidemija pegavog tifusa, koja je izbila u Srbiji posle Bitke na Kolubari i trajala nekoliko meseci, odnela je, osim ogromnih vojnih i građanskih žrtava, i 124 lekarska života.⁴⁴

Među stranim lekarima bilo je i Jevreja.

1912-1913. Azriel Gluzman inače lekar Rudničkog sreza, radio je za vreme Balkanskih ratova u Stalnoj vojnoj bolnici u Nišu (Čele-kula) kao v.d. šefa Internog odeljenja. Imajući u vidu da je dobio čin sanitetskog poručnika, moguće je da je dobio i srpsko državljanstvo.⁴⁵ Njegovo ime kasnije ne nalazimo.⁴⁶

1913-1914. U vojnom sanitetu nalazimo kao kontraktulane lekare III klase (rang poručnika): dr Simon Švif, dr Abraham Berman, dr Leon S. Rabinović i dr Mojsije Burzuk.

1914-1918 (i dalje) Dr Efraim Isak Bravarski, dr Isidor V. Georgenberger, dr Jakov Rabin, dr Morduhaj Novogrodski i dr Benijamin Novogrodski (koji je 1915. ostavljen sa nekom vojnom bolnicom u Srbiji da je preda neprijatelju, a 1918. je nastavio službu u vojnom sanitetu).⁴⁷

U epidemiji pegavca 1914/1915. umrli su sledeći strani lekari jevrejskog porekla: dr Leon Vajs (SAD), dr Samuel Albert (SAD), dr Samuel - Albert Kuk (SAD), dr Selma Eliasberg.⁴⁸

Najzad, 1914. u Srbiju dolazi iz Švajcarske dr Ludvik Hiršfeld i njegova supruga dr Ana, pokršteni poljski Jevreji, kasnije profesor Univerziteta u Poljskoj, slavni bakteriolog i epidemiolog, koji sa Srpskom vojskom provode ceo rat, čineći ogromne napore u suzbijanju epidemijskih pojava i sačinjavajući vakcine na Solunskom frontu protiv bakterija tifus-paratifusne grupe. Za njegovo ime vezano je i razjašnjenje varijeteta pegavca. Preživевši Varšavski geto, umro je 1954. godine u svojoj 70. godini.

Društveni status Jevreja - lekara u Srbiji

Jevreji, kao i svi drugi strani državljani, primani su u državnu službu ugovorno ("kontraktualno") na jedinu godinu, s mogućnošću produženja. Posle sedam godina provedenih u Srbiji, ili izuzetno ranije, prelazeći u srpsko podanstvo", postajali su bez ikakve diskriminacije stalni ("dejstvitelni") državni službenici u građanskom ili vojnom sanitetu, shodno važećim zakonima još iz ranih dana srpske države.⁴⁹

Iz pojedinih biografskih podataka vidi se da je dostupnost položaja u državnoj hijerarhiji zavisila od stručne sprema i iskustva (vremena provedenog u službi).

Domaći Jevreji - Sefardi samim rođenjem u Srbiji postajali su srpski državljani i kao takvi primani u službu.

Posle Berlinskog kongresa (1878) i donošenja Ustava 1888 Jevreji su i zvanično dobili građansku jednakost. Postepeno ekonomsko jačanje srpske jevrejske populacije doprinelo je njihovom masovnijem intelektulanom uzdizanju i vidnom prisustvu ne samo u sanitetskom, već i uopšte u kulturnom životu Kraljevine Srbije. Svojim iskazanim patriotizmom pripadnici jevrejske verske zajednice, Srbi-mojsijevci, kako su sami sebe nazivali, ne samo u miru, već posebno u ratovima 1912-1913. i 1914-1918. odužili su se državi i narodu, koje su smatrali svojim. Ta privrženost sredini koja ih je primila išla je dotle da su se odricali i vere praotaca, pa čak i imena, uklapajući se u potpunosti u sredinu koju su izabrali da u njoj žive. S druge strane, i ta sredina je bez ikakvih predrasuda primala i smatrala svojim.

Pored svih primera vidnih iz iznetih podataka napomenućemo samo još jedno ime: dr Aleksandar Belić, veliki srpski lingvista i dugogodišnji predsednik Srpske kraljevske akademije nauka (kasnije Srpska akademija nauka i umetnosti) bio je jevrejskog porekla.

Posle tragičnog uništenja srpskih Jevreja 1941/1942, što su počinili nacistički zločinci, ostalo je večno žaljenje, jer je njihov nestanak ostavio trajnu prazninu u našoj sredini, čiji su oni nedeljivi deo bili. Njihova vrednoća, njihova vaspitanost, njihova intelektualna obdarenost, a posebno mudrost svojstvena tom prastarom, stolicima proganjanom narodu, i danas nedstaju kao pozitivan primer u teškim danima koji su krajem XX stoleća snašli srpski narod.

Neka stoga ovi redovi ostanu kao trajni spomen na sve te lekare koji su našem narodu pomogli da se uzdigne iz vekovne zaostalosti prouzrokovane turskim igom, da u oslobodilačkim i odbrambenim ratovima XIX i početka XX stoleća preživi i postane deo evropskog kulturnog prostora.

Summary

Jewish Doctors in XIX and Early XX - Century Serbia

Aleksnadar S. Nedok, M. D., D. Sc., Belgrade

Dedicated to my jewish school-friends killed by Nazis in 1941/42.

Young serbian autonomous state in her early days had no qualified medical personal until 1821. Allmost all doctors engaged later originated in the neighbouring Austrian Empire. Between them were also many ashkenasy-branch Jews.

A lot of them came between 1845. and 1885., many changed an original citizenship to serbian, some also converted their confession and names, staying for good in Serbia and playing an outstanding role in the development of domestic health system.

They also participated the Liberation wars against Turkey (1876, 1877/78) and the war against Bulgaria (1885), serving as active or reserve medical officers.

At the end of XIX and the beginning of XX century a lot of young domestic Jews, sons of sephardic families living with Serbs for centuries under turkish rule, nicknaming themselves as "Moses-Serbs"; finished medical studies and entered serbian civil and military servies. They also bravely participated as officers of Serbian Army the two Balcan (1912/13) and the Great (1914/18) war, some of them succumbing to war efforts and epidemics.

Young serbian state had not an antisemitic feelings, as documented in this article: jewish doctors were treated as all others in getting any available professional position according to their qualifications and experinces in civil and military health services. Many of them were high ranking officers of Serbian Army. A good and long-lasting cohabitation of those two peples was brutally broken by a Nazi-holocaust in 1941./42.

- 1 Enciklopedija Prosveta, Knj. 1, Beograd 1968, 608.
- 2 T. R. Đorđević, Medicinske prilike za vreme prve vlade kneza Miloša Obrenovića, Beograd 1921, 1-98.
- 3 Arhiv Srbije (dalje: AS), Kneževa kancelarija 1822-1839, XVIII, Lekari i apotekari.
- 4 E. Lindenmayr, Serbian, dessen Entwicklung und Fortschritt im Sanitaetswesen, Temesvar 1876, 1-439.
- 5 isto.
- 6 AS, Ministarstvo unutrašnjih dela (dalje: MUD), Sanitetsko odeljenje, f. 4, reg. 5/57.
- 7 AS, MUD, Sanitetsko odeljenje, Konudit-liste lekara za 1884, f. 4, reg. 30/85; V. M. Subotić, Pomenik poginulih i pomrlih lekara i medicinara u ratovima 1912-1918, Beograd 1922, 1-139.
- 8 AS, MUD, Sanitetsko odeljenje, Konduit-liste lekara za 1881, f. 1, reg. 12/82; AS, MUD, Sanitetsko odeljenje, Konduit-liste lekara za 1882, f. 1, reg. 12/83; Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije, Beograd 1879-1886.
- 9 AS, MUD, Sanitetsko odeljenje, Konduit-liste lekara za 1881, f. 1, reg. 12/82; Kalendar sa šematizmom Knajžestva Srbije, Beograd 1879-1886.
- 10 AS, MUD, Sanitetsko odeljenje, Konduit-liste lekara za 1884, f. 4, reg. 30/85; AS, MUD, Sanitetsko odeljenje, Konduit-liste lekara za 1881, f. 1, reg. 12/82; AS, MUD, Sanitetsko odeljenje, Konduit-liste lekara za 1882, f. 1, reg. 12/83; AS, MUD, Sanitetsko odeljenje, f. 1, reg. 220/71; Šematizam odlikovanih lica u Kraljevini Srbiji, Knj. 1 (1865-1894), Beograd 1895.
- 11 AS, MUD, Sanitetsko odeljenje, Konduit-liste lekara za 1884, f. 4, reg. 30/85; AS, MUD, Sanitetsko odeljenje, Konduit-liste lekara za 1881, f. 1, reg. 12/82; AS, MUD, Sanitetsko odeljenje, Konduit-liste lekara za 1882, f. 1, reg. 12/83; AS, MUD, Sanitetsko odeljenje f. 1, reg. 220/71; Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije, Beograd 1879-1886.
- 12 N. N., "Sanitetsko osoblje u Srbiji 1879", u: Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, Beograd 1879, 187; V. Đorđević, Istorija srpskog vojnog saniteta. Knj. 2, sv. 1, Beograd 1893, 8; V. Đorđević, Istorija srpskog vojnog saniteta. Knj. 3, Beograd 1880, 111.
- 13 AS, MUD, Sanitetsko odeljenje, Konduit-liste lekara za 1881, f. 1, reg. 12/82; N. N., "Sanitetsko osoblje u Srbiji 1879", u: Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, Beograd, 1879, 187.

- 14 AS, MUD, Sanitetsko odeljenje, Konduit-liste lekara za 1881, f. 1, reg. 12/82; Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije, Beograd 1879-1886; Arhiv Vojske Jugoslavije (dalje: AVJ), Ministarstvo vojno (dalje: MV), Konduit-liste oficira srpske vojske za 1878/79, pop. 14, kut. 22, f. 1/1.
- 15 AS, MUD, Sanitetsko odeljenje, Konduit-liste lekara za 1881, f. 1, reg. 12/82; Raspored i rang-liste oficira i vojnih činovnika, Beograd 1884-1893; Kalendar sa šematizmom Kraljevine Srbije, Beograd 1894-1909.
- 16 AS, MUD, Sanitetsko odeljenje, Konduit-liste lekara za 1885, f. 13, reg. 1032/86; Kalendar za šematizmom Knjažestva Srbije, Beograd 1879-1886.
- 17 AS, MUD, Sanitetsko odeljenje, f. 10, reg. 943/84; Raspored i rang-liste oficira i vojnih činovnika, Beograd 1886-1901; Kalendar sa šematizmom Kraljevine Srbije, Beograd 1906.
- 18 Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije, Beograd 1879-1886.
- 19 Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije, Beograd 1879-1886; Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije, Beograd 1879-1886.
- 20 Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije, Beograd 1879-1886.
- 21 Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije, Beograd 1879-1886.
- 22 V. M. Subotić, Pomenik poginulih i pomrlih lekara i medicinara u ratovima 1912-1918, Beograd 1922, 1-139; 24 Ratna rang-lista rezervnih oficira 1917-1918 (stanje 1. juna 1918), Solun 1918.
- 23 Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije, Beograd 1879-1886.
- 24 Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije, Beograd 1879-1886.
- 25 Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije, Beograd 1879-1886; Raspored i rang-liste oficira i vojnih činovnika, Beograd 1888-1914.
- 26 Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije, Beograd 1879-1886; Raspored i rang-liste oficira i vojnih činovnika, Beograd 1888-1914.
- 27 Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije, Beograd 1879-1886; Ratna rang-lista rezervnih oficira 1917-1918 (stanje 1. juna 1918), Solun 1918.
- 28 V. M. Subotić, Pomenik poginulih i pomrlih lekara i medicinara u ratovima 1912-1918, Beograd 1922, 1-139; Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije, Beograd 1879-1886.
- 29 Ratna rang-lista rezervnih oficira 1917-1918 (stanje 1. juna 1918), Solun 1918; Raspored i rang-liste oficira i vojnih činovnika, Beograd 1888-1914; Opšta i stručna rang-lista dejstvitelnih oficira, Beograd 1908, 181.
- 30 7 V. M. Subotić, Pomenik poginulih i pomrlih lekara i medicinara u ratovima 1912-1918, Beograd 1922, 1-139.
- 31 7 V. M. Subotić, Pomenik poginulih i pomrlih lekara i medicinara u ratovima 1912-1918, Beograd 1922, 1-139; Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije, Beograd 1879-1886; Raspored i rang-liste oficira i vojnih činovnika, Beograd 1888-1914.
- 32 Kalendar sa šematizmom Kraljevine Srbije, Beograd 1894-1909; Ratna rang-lista rezervnih oficira 1917-1918 (stanje 1. juna 1918), Solun 1918; Rang-lista rezervnih oficira, Beograd 1904; Službeni vojni list, Beograd 1924, 13, 528-529; V. M. Subotić, Srpski lekari i srpske dobrovoljne bolničarke u ratovima s Turcima i Bugarima 1912 i 1913, Beograd 1919, 1-104.

- 33 Kalendar sa šematizmom Kraljevine Srbije, Beograd 1894-1909; Rang-lista rezervnih oficira, Beograd 1904.
- 34 Ratna rang-lista rezervnih oficira 1917-1918 (stanje 1. juna 1918), Solun 1918; Rang-lista rezervnih oficira, Beograd 1904.
- 35 V. M. Subotić, Pomenik poginulih i pomrlih lekara i medicinara u ratovima 1912-1918, Beograd 1922, 1-139; Ratna rang-lista rezervnih oficira 1917-1918 (stanje 1. juna 1918), Solun 1918; Rang-lista rezervnih oficira, Beograd 1904; Kalendar sa šematizmom Kraljevine Srbije, Beograd 1894-1909.
- Kalendar sa šematizmom Kraljevine Srbije, Beograd 1894-1909.
- 36 7 V. M. Subotić, Pomenik poginulih i pomrlih lekara i medicinara u ratovima 1912-1918, Beograd 1922, 1-139; V. M. Subotić, Srpski lekari i srpske dobrovoljne bolničarke u ratovima s Turcima i Bugarima 1912 i 1913, Beograd 1919, 1-104; Ratna rang-lista rezervnih oficira 1917-1918 (stanje 1. juna 1918), Solun 1918; Rang-lista rezervnih oficira, Beograd 1904; Kalendar sa šematizmom Kraljevine Srbije, Beograd 1894-1909.
- 37 Ratna rang-lista rezervnih oficira 1917-1918 (stanje 1. juna 1918), Solun 1918; Rang-lista rezervnih oficira, Beograd 1904; V. Stanojević, "Koen, dr Leon", u: Narodna enciklopedija SHS. Knj. 2, Zagreb 1927, 337.
- 38 M. Jovanović, M. Perišić, "Biografije lekara, autora tekstova u 'Naše ratno sanitetso iskustvo'", u: V. Stanojević, Istorija srpskog vojnog saniteta. Naše ratno sanitetsko iskustvo, Beograd 1992 (2. izd), 892; Opšta i stručna rang-lista dejstvitelnih oficira za 1908, Beograd 1908;, 174; Raspored oficira i vojnih činovnika, Beograd 1905-1914.
- 39 Ratna rang-lista rezervnih oficira 1917-1918 (stanje 1. juna 1918), Solun 1918; V. M. Subotić, Srpski lekari i srpske dobrovoljne bolničarke u ratovima s Turcima i Bugarima 1912 i 1913, Beograd 1919, 1-104.
- 40 Ratna rang-lista rezervnih oficira 1917-1918 (stanje 1. juna 1918) (stanje 1. juna 1918), Solun 1918.
- 41 V. M. Subotić, Pomenik poginulih i pomrlih lekara i medicinara u ratovima 1912-1918, Beograd 1922, 1-139.
- 42 Navedeno prema: V. Stanojević, "Srpsko lekarsko društvo i njegovi članovi u Narodnooslobodilačkim ratovima Srbije 1876-77-78 i 1912-1918."
- 43 V. Stanojević, "Pozadinske sanitetske ustanove na Solunskom frontu", u: Vojno-sanitetski pregled 1, Beograd 1959, 85-86.
- 44 V. Stanojević, "Srpsko lekarsko društvo i njegovi članovi u Narodnooslobodilačkim ratovima Srbije 1876-77-78 i 1912-1918."
- 45 V. M. Subotić, Srpski lekari i srpske dobrovoljne bolničarke u ratovima s Turcima i Bugarima 1912 i 1913, Beograd 1919, 1-104.
- 46 Ratna rang-lista rezervnih oficira 1917-1918 (stanje 1. juna 1918), Solun 1918.
- 47 Ratna rang-lista rezervnih oficira 1917-1918 (stanje 1. juna 1918), Solun 1918; V. Stanojević "Srpsko lekarsko društvo i njegovi članovi u Narodnooslobodilačkim ratovima Srbije 1876-77-78 i 1912-1918."
- 48 V. Stanojević, "Srpsko lekarsko društvo i njegovi članovi u Narodnooslobodilačkim ratovima Srbije 1876-77-78 i 1912-1918."
- 49 E. Lindenmayr, Serbien, dessen Entwicklung und Fortschritt im Sanitaetswesen, Temesvar 1876, 1-439.

